

ETIKA V TRADIČNOM A ISLAMSKOM BANKOVNÍCTVE

Viacheslav Natorin

ABSTRACT

The article examines the demonstrations of unethical behavior in the traditional banking, the lists of the reasons of its origin, and provides recommendations for dealing with the unconscionable behavior of the bank's employees. The article is aimed to attract the public attention to the unethical areas of traditional banking. The demonstrations of ethics in the Islamic financial system are examined. The necessity of development of such direction of investment as ethical and socially responsible investment is formulated, the examples of influence of the principles of the Islamic finance on the economy's development as a whole and on an establishment of social justice in particular are included.

KEY WORDS

Investment, social responsibility, ethics, Islam, bankings.

JEL CLASSIFICATION

G21.

ÚVOD

Islamský finančný systém má jasnú sociálnu orientáciu v súlade s morálnymi a etickými zásadami. Islamská ekonomika je pozorovaná vedcami a teológmi na moslimskom Východe od rozkvetu kalifátu (al-Ghazali, al-Farabi, Ibn Taymiyyah) a chápaná ako súčasť sociálneho systému, zákony ktorého boli určené Božím úmyslom a predstavené ľudstvu prostredníctvom skupiny prorokov: Abraháma, Mojžiša, Ježiša a Mohameda (Bajdaulet, 2014). Sociálna orientácia naznačuje, že hlavným cieľom ekonomického rozvoja je sociálna spravodlivosť pri rozdeľovaní výsledkov ekonomickej činnosti. Prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa je vývoj reálneho sektora ekonomiky a sociálno-ekonomický pokrok. Spolu s tým teológovia a ekonómovia zdôrazňujú osobitnú úlohu duchovnej etiky a morálky aj im vlastnú schopnosť chrániť obchodné operácie pred zneužívaním a bezprávím.

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Islam nepopiera trhové sily a trhovú ekonomiku. Dokonca aj stimul na zisk je v rozumných medziach prijateľný. Súkromné vlastníctvo nie je odopreté úplne. Avšak hlavný rozdiel medzi kapitalistickou a islamskou ekonomikou spočíva v tom, že v sekulárnom kapitalizme stimul na získanie výhody alebo súkromného majetku spôsobí neobmedzený potenciál pre ekonomické rozhodovania. Ich sloboda nie je kontrolovaná Božím riadením. Ak existujú určité obmedzenia, tak sú vymyslené človekom a môžu byť vždy vymenené demokratickým právom. Tento postoj povolil rad udalostí, ktoré spôsobili nerovnováhu v spoločnosti. Úroky, hazardné hry, špekulatívne transakcie majú tendenciu ku koncentrácii bohatstva v rukách malého množstva ľudí. Nezdravé ľudské inštinkty sú využívané na získanie peňazí prostredníctvom nemorálnych a škodlivých výrobkov. Bezuzdný zisk vytvára monopoly, ktoré paralyzujú trhové sily alebo porušujú ich prirodzené fungovanie. To znamená, že kapitalistická ekonomika, ktorá uvádza, že sa zakladá na trhovými silách, prakticky zastavuje prirodzený proces ponuky a dopytu, pretože tieto sily sú schopné riadne fungovať iba v prostredí voľnej konkurencie a nie monopolu. Niekedy sa v svetskej kapitalistickej ekonomike stáva, že určitá ekonomická činnosť nie je vo verejnom záujme, ale trvá, pretože je to v záujme niektorých vplyvných kruhov dominujúcich v zákonodarnej moci. Ako uvádza Bajdaulet (2014, s.27), „viera v Boha“ (ktorá je deklarovaná na prednej strane každého amerického dolára) bola prakticky vylúčená zo sociálno-ekonomickej sféry, Božské vedenie, respektíve morálka a etika, nie sú v ekonomike uznané.

1.1 Princípy islamského bankovníctva a ich etický vplyv na ekonomiku

Normy šaría zakazujú prijatie úrokov z úverov, úhrada ktorých sa považuje za neoprávnenú a nespravodlivú voči dlžníkovi, teda hlavným princípom islamského bankovníctva sú bankové operácie na bezúročnom základe. Vedci zaoberajúci sa islamským právom vysvetľujú zákaz úrokov nasledujúcim spôsobom. Po prvé, úver s povinnou platbou úrokov znevýhodňuje postavenie dlžníka. To znamená, že veriteľ má výhodnejšie postavenie, pretože dostane odmenu bez akéhokoľvek úsilia, a táto situácia nie je z hľadiska islamských odborníkov etická. Avšak transakcia môže získať spravodlivý charakter aj v prípade získania odmeny zo strany veriteľa. Takáto situácia je možná, ak sa veriteľ zúčastní na podnikateľskej činnosti dlžníka na základe dohodnutého podielu na zisku a strate. Po druhé, s ohľadom na nutnosť splácať úrok klesá čistý príjem dlžníka, čo ho núti investovať do ziskového priemyslu alebo do nelegálneho biznisu, kde je čistý zisk vysoký v dôsledku daňových

únikov. To znamená, že bremeno úrokových platieb do istej miery podporuje „tieňový“ sektor.

Druhým hlavným princípom islamského bankovníctva je Zakát. „Doslovne sa Zakát prekladá ako „očistenie“. Technicky predstavuje Zakát príspevok časti bohatstva pre potreby chudobných a tých, ktorí potrebujú pomoc, ako posvätenie zvyšku majetku.“ (Musa, 2011, s-26). Podľa tohto princípu by mal každý jednotlivec, ktorý dodržiava normy šaría, dávať v prospech chudobných obyvateľov 2,5 % svojich úspor, pokiaľ sú tieto úspory uschovávané po dobu jedného roka. V tomto prípade sa pod úsporami rozumejú finančné prostriedky, ktoré do jedného roka neboli použité na nákup akéhokoľvek tovaru (služieb) a sú uschované buď v hotovosti, alebo v banke. Je potrebné poznamenať, že 2,5 % je minimálna miera povinných odvodov bohatých moslimov na charitatívne účely. Každá právnická alebo fyzická osoba môže odvieť do fondu „Zakát“ aj viac ako 2,5 % zo svojich úspor. Je potrebné poznamenať, že Zakát stimuluje investičné procesy, pretože nie je odvodený z toho množstva peňazí, ktoré sa používa na nákup tovaru alebo financovanie projektu. Zakát tak brojí proti hromadeniu takzvaných „mŕtvych“ peňazí a podporuje investičné procesy, ktoré stimulujú hospodársky rozvoj v krajine. Okrem toho islamské banky sú aktívnymi investormi sociálnych projektov, obyčajne nepodporovaných tradičným súkromným kapitálom.

Ďalším dobrým príkladom toho, ako etické princípy islamu ovplyvňujú ekonomiku, môže byť čin posvätný pre všetkých moslimov – púť do Mekky. Každý oddaný moslim musí vykonať vo svojom živote hádz. Až do nedávnej doby táto udalosť obsahovala nielen náboženskú, ale aj takmer rovnocennú ekonomickú funkciu. Počas troch dní hádzže sa vytvárali čo najlepšie podmienky pre obchod a vyhľadávanie obchodných partnerov (Korán, 2001). Rok čo rok sa tak znásoboval majetok.

1.2 Prejav etiky v tradičnom bankovníctve

V tradičnom úrokovom bankovníctve je oveľa ľahšie nájsť nedostatky než aspoň nejaké stopy etiky, ale etické odvetvia v ňom existujú a budú opísané v tomto texte. Pred tým, ako porovnáme etické financovanie v islamskom a tradičnom bankovníctve, uvedieme príklady neetického, nekalého správania v tradičnom bankovníctve, ktoré je spôsobené najmä prítomnosťou úroku a prioritou zisku nad sociálnou spravodlivosťou.

Fakty neetického správania sú dobre preskúmané a popísané v štúdiu spotrebiteľských úverov v SR s názvom „Manažér úverov“, ktorá bola zrealizovaná Inštitútom sporenia a

investovania v roku 2015. Stručne vymenujeme a opíšeme nekalé praktiky tradičného bankovníctva:

- zneužitie situácie (zobrať si spotrebiteľský úver je veľakrát donútený spotrebiteľ v núdzi a typickým spôsobom, ako využiť situáciu, je vytvorenie časovej tiesne: „Podpíšte, takáto ponuka sa už nezopakuje...“, „Ani to nečítajte, predsa by som vás neoklamal...“);

- poskytnutie produktu „v balíčku“ s niečím iným (nevýhodný spotrebný úver môže byť poskytnutý ako spôsob financovania nákupu tovaru alebo služby, pričom u spotrebiteľa je predmetom záujmu samotný tovar alebo služba, preto nevenuje pozornosť spôsobu financovania);

- malé písmo a zložité zmluvy (častý spôsob nekalých praktík je samotná formulácia zmlúv a všeobecných zmluvných podmienok v prepojenosti na rôzne ďalšie dodatkové služby s komplikovanými vzťahmi);

- neprimerané sankcie (niektoré predátorské spoločnosti počítajú práve so situáciou, že spotrebiteľ nie je schopný splácať, resp. sa so splátkou omešká, a ich výnos je založený na využívaní takýchto sankčných poplatkov aj napriek tomu, že úrok aj RPMN môžu byť relatívne nízke);

- vynucovanie písomného súhlasu od spotrebiteľa (veriteľ vyžaduje od spotrebiteľa písomný súhlas, že bol oboznámený s ustanoveniami zmluvy a všeobecným obchodným podmienkami, súhlasí s nimi a rozumie im).

Príkladov nekalých praktík je pomerne veľa, ale majú spoločný znak – sú vyvolané uprednostnením ziskovosti pred sociálnou spravodlivosťou a okrem legislatívy sa neradia žiadnymi morálnymi normami. Zdôrazníme dve zistenia navedenej štúdií: 1. skoro žiadna banka nedala „mystery shopperovi“ vzor úverovej zmluvy naštudovať domov; 2. pre niektoré finančné inštitúcie sú pokuty za omeškanie hlavným zdrojom príjmov. Uvedené zistenia slúžia na zdôraznenie etickosti islamského bankovníctva, v ktorom je uplatňovaný zákaz skrývať informáciu a na finančné problémy dlžníka sa pozerá ako na finančné problémy partnera s ochotou pomôcť mu.

V prospech zamestnancov tradičnej banky chceme uviesť, že sú situácie, pri ktorých je pomerne ťažké zachovať etický spôsob riešenia a v istých pracovných podmienkach sa ľudia menia. Napríklad zamestnanci, ktorí pracujú s omeškanými splátkami alebo s nesplácaním, si nemôžu dovoliť byť citlivými; denno-denne počúvajú smutné príbehy klientov, ktorí sa dostali do ťažkej životnej drámy. Pod tlakom podmienok musia zamestnanci banky skrývať sústrasť s klientmi, lebo prídu o prácu. Často sa stáva, že exekučné oddelenie alebo bezpečnostná služba konfiškujú nehnuteľnosť, dlžník sa so svojou rodinou musí presťahovať

a po vynútenom predaji celého majetku stačia získané financie len na pokutu a úroky, pričom istinu úveru klient stále dlhuje a banka podá proti nemu súdnu pohľadávku. Tento postup sa líši v rôznych krajinách, ale podstatné je to, že banky sa za každú cenu snažia získať stratené finančné prostriedky späť, neraz je to na úkor dlžníka a môže mu to spôsobiť zhoršenie finančnej situácie až krach. Toto je ťažké predstaviť si v islamskom bankovníctve, kde dokonca aj pokuta za omeškanie, keď už k nej došlo, je prevedená bankou na charitu a nestane sa mimoriadnym ziskom pre akcionárov banky.

Na hranici dovoleného fungujú často aj zamestnanci „front office“, lebo majú plán získať klientelu – ak nechcú prísť o prácu a, naopak, dostať odmenu, musia sa pustiť do nekalých praktík poskytovania úverov. Nespokojnosť s tradičným bankovníctvom stále rastie ako u klientov, tak aj u zamestnancov, investori sa tiež zamýšľajú nad etickým financovaním, preto sa budeme venovať etickým trendom v tradičnom financovaní a porovnáme ich s islamským.

2 CIEĽ A METÓDY

Počas prieskumu problematiky bolo hlavným cieľom nájsť prejav etiky v bankovníctve; parciálnymi cieľmi bolo preskúmať jeho formy, príčiny a podmienky výskytu v tradičnom a islamskom bankovníctve. Jedným z parciálnych cieľov bolo zaostriť pozornosť verejnosti na nekalé praktiky, neetické správanie v bankovníctve a odporučiť spôsoby na čiastkové riešenie problém.

Základnými použitými metódami boli analýza a syntéza teoretických poznatkov, empirické poznanie rizika nekalého správania, indukcia a dedukcia, komparácia nekalého správania v tradičnom a islamskom bankovníctve.

3 VÝSLEDKY A DISKUSIA

Zástupcovia eticky orientovaného biznisu hľadajú spôsoby, ako vytvoriť zdravšiu (vrátane morálky) ekonomiku. Po celom svete vznikajú, hoci jedinečne, etické, „zelené“ banky. Stále rastie počet sociálne zodpovedných investičných fondov (etické fondy).

Etické a „zelené“ banky, etické fondy (sociálne zodpovedné investičné fondy), sociálna zodpovednosť finančných inštitúcií je prejav rozsiahleho spoločenského pohybu smerom k väčšej sociálnej a environmentálnej zodpovednosti vo finančnom sektore. Podľa Kruchkovej (2015) sa etické technológie vo finančnom sektore vyvíjajú trochu pomalšie než podobné hnutia v oblasti výroby, obchodu a spotreby.

Podľa Shcherbakovej (2016) sa pod etickým investovaním rozumie investičný proces, ktorý spája sociálne, environmentálne a etické myšlienky v procese rozhodovania o investícii.

V rámci tejto definície môžeme pozorovať tzv. koncepciu trojitosti, čo znamená, že investičné rozhodnutia by sa mali riadiť nielen finančnými, ale aj sociálnymi a environmentálnymi parametrami. Hlavnými účastníkmi v etických investíciách sú etickí investori a fondy. Tieto organizácie sa vo všeobecnosti usilujú o investovanie prostredníctvom podielových fondov či vzájomných fondov, ktoré pozitívne prispievajú k zlepšeniu kvality životného prostredia a života.

Rad zahraničných krajín má skúsenosti v oblasti etického bankovníctva. Pod etickými (sociálnymi, susedskými, občianskymi atď.) bankami chápeme tie, ktoré svojou činnosťou prispievajú k riešeniu sociálnych problémov konkrétnej komunity, pri poskytovaní úverov berú do úvahy sociálne a environmentálne následky financovania. Napríklad v islamskom bankovníctve by podľa šarie, mala byť akákoľvek činnosť hodnotená z hľadiska maximalizácie spoločného blahobytu a dosiahnutia sociálneho zmieru (islamský princíp maslahah). Islamské investície by mali byť posudzované z hľadiska súladu s týmto princípom (súlad kontroluje rada šarie). Islamské banky poskytujú okrem hlavnej činnosti služby v podobe charitatívnych pôžičiek „khard hassan“ pre veriacich, ktorí sa ocitli v núdzi.

ZÁVER

Ako ukazuje prax, nie vždy je lepšie vymyslieť alebo nájsť nové riešenie problému, niekedy je dostatočné využiť spôsoby, ktoré sú aplikované a už majú dobre výsledky. Podobne ako v islamskom bankovníctve aj v tradičnom bankovníctve má význam stvoriť etický vyber, ktorý by prostredníctvom fiktívnych nákupcov a iných metód overoval kvalitu služieb komerčných bánk. Vo väčšine krajín takéto výbery už existujú, ale ako ukázala uvedená štúdia Inštitútu sporenia a investovania, kvalita služieb stále vyžaduje zlepšenia.

Každá komerčná banka by sa mala zamyslieť nad uplatňovaním etického kódexu pre zamestnancov. Investori, ktorí vkladajú peniaze do tradičnej banky, by mali vedieť, že existujú alternatívy s etickou, sociálnou a environmentálnou orientáciou. Najefektívnejším spôsobom rozvoja etickej strany bankovníctva je odstrániť príčinu neetickosti a sociálnej nespravodlivosti – úrok.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BAJDAULET, E. 2014. Základy etických (islamských) financií. Pavlodar, 2014. 323 s. ISBN 978-601-7205-96-6. (Основы этических (исламских) финансов).

KORÁN. Žilina : Knižné centrum 2001. ISBN: 80-88723-81-7.

KRUYCHKOVA, O. 2011. Socially-responsible finance: principles of islamic model [online]. 2011. In Actual problems of economics and law, roč. 3, 2011, ISSN 2410-0390, s.179. [cit. 2017-02-28]. Dostupné na internete: <http://elibrary.ru/download/elibrary_16562982_76745736.pdf>

MUSA, H. 2011. Islamské financie a bankovníctvo. Bratislava : Iura Edition, 2011. 118 s. ISBN 978-80-8078-412-6.

SHCHERBAKOVA, Y.S. 2016. Ethical investment: contemporary forms and trends of social and responsible finance [online]. 2016. Zborník článkov z konferencie Financovanie a úverovanie ruského biznisu: regionálne skúsenosti, problémy, perspektívy. 2016. s. 91-93. [cit. 2017-02-27]. Dostupné na internete: <http://elibrary.ru/download/elibrary_26017511_83268868.pdf>.

ŠEBO, J. 2016. Manažér úverov. [online]. 2016. [cit. 2017-02-27]. Dostupné na internete: <http://sporenieainvestovanie.sk/uploads/manazer_uverov_studia.pdf>.

KONTAKT

Mgr. Viacheslav Natorin

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Ekonomická fakulta

Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovensko

viacheslav.natorin@umb.sk